

ΑΤΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ ΕΙΣ ΙΣΑΙΟΝ

Μόλις σύμερον μετὰ δεκαοκταετίαν θληγ, ἐπιχειροῦμεν νὰ συγχίσωμεν, αλλά καὶ νῦν ἐπὶ τὸ συστηματικώτερον, τὰς εἰς τὸν Ἰσαῖον παρατηρήσεις ἡμῶν (1).

Ως ργωστὸν οἱ αληρικοὶ λόγοι τοῦ Ἰσαίου εἰσὶν γί, κυριώτατη πηγὴ τοῦ αληριομικοῦ δικαίου τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, ἐν τινὶ δὲ μέτρῳ καὶ τοῦ τῶν ἄλλων Ἐλλήνων. Πλὴν τούτου δὲ ὅμως καὶ αληριγχρετῆγ γενικωτέρου δικφέροντος ἔχουσιν, δτι εἰσὶ τὰ ἀρχαιότατα παγκόσμια μνημεῖα περὶ τῆς ἐν τοῖς καθ' ἔκαστα λητουργίας καὶ ἐφαρμογῆς παλαιοτάτου νόμου περὶ δικθηκῶν, τοῦ περὶ δικθηκῶν ὅγλονότι νόμου τοῦ Σόλωνος (2).

Οὐδὲν μᾶλλον τῶν περὶ τῶν ἴδιων δικῶν καὶ δὴ ἐκ τούτων μάλιστα τῶν περὶ αληρικῶν ὑποθέσεων λόγων τῶν ἀττ. βριτόρων διδάσκει τίμας ἐναργέστερον ἀμα καὶ ἀληθέστερον τὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, δὸς δὲ εἰπεῖν καὶ τοῦ τῶν ἄλλων Ἐλλήνων. Βεδαίως, ως ὁ Θεόφραστος τῇδη ἐδιδαξεν, οἱ νόμοι πρὸς τὰ πράγματα τίθεν.αι (3); γί δὲ θρησκεῖα μεγίστην ἀσκεῖ δοπήν πρὸς τὴν καθόλου μόρφωσιν πάσης κοινωνίας· ταῦτα δὲ ὅμως ἔκαστος λαὸς νοεῖ, ἐρμηνεύει καὶ ἐφαρμόζει κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα, οὗτοι δὲ βαθμηδὸν ἀκτινούσσει καὶ καταρτίζει τὸν ἔχυτοῦ ἐθνικὸν πολιτισμόν, τοιάνδε γί τοιόνδε, κατὰ λόγον τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Ἐὰν ταῦτα καθόλου ἀληθεύωσιν, ἐπίσης καὶ ἔτι μᾶλλον ἀληθεύουσιν ως πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τοὺς νόμους.

Εἶναι πασίγνωστος ἀλήθεια δτι, ἀν γίμετς οἱ "Ἐλληνες μετὰ τοσούτους καὶ τηλικούτους μακροχρονίους κατακλυσμούς καὶ ἀγῶνας ζῶμεν ἔτι καὶ ως ἔθνος σωζόμεθα, τοῦτο πρώτιστα ὀφείλεται εἰς

(1) "Ὀρ. Ἀθηνᾶς τόμ. Θ' σ. 58 ἐπ., Ι' σ. 96, ΙΒ' σ. 448 ἐπ.

(2) Jebb, The Attic. Orators Τόμ. B' σ. 315.

(3) Παρὸ Ιων. Σωσ. ΛΖ'. 21.

τὴν ἀκοίμητον καὶ ἀεὶ σθεναρὸν ἔθνων τῆμῶν συγεῖσησιν καὶ εἰς τὴν λατρείαν τῆμῶν πρὸς τὰ Ἑλλ. γράμματα. Ἐπίσης εἶναι βέβαιον ὅτι ἀπὸ τοῦ δευτέρου μάλιστα ἡμίσεος τοῦ ΙΗ' αἰώνος, προπαρασκευαζόμενης ἀπὸ τοῦ κύτομάτου ὡς εἰπεῖν τῆς ἐθνικῆς τῆμῶν τελιγραφεσίας. Υρξάμεθα ὁ σημέρας συντονώτερον μελετῶντες καὶ εἰς αὐτοὺς ὡς εἰς πρότυπον ἀκοθλεπόντες, τοὺς προγονικούς τῆμῶν συγγραφεῖς, τοὺς τῶν ἐνδόξων ἴδιᾳ χρόνων, διπλαὶς τοῖς διδάγμασιν αὐτῶν εἰς ἐλευθερίαν καὶ δυθρωπισμὸν ἀνακριπτιζόμενοι, ἀποβάλωμεν πάντα ψαρέχοικὸν ῥύπον, μάλιστα τὸν τουρκικόν, ἀπ' αἰώνων ἥδη μικρούταχτα καὶ καταρυπαίγοντα τὸν ἔθνικὸν τῆμῶν βίον καθ' ἀπάσας τὰς ἐκράγσεις αὐτοῦ. Ἀληθῶς δὲ μέγιστον καὶ ὑπὲρ πάντα ἀλλοχοεῖς τοῦτο συγέτεινεν δὲ Ἀδαμάντιος Κορχῆς διὰ τῆς φιλοπάτριδος καὶ ἐλληνικωτάτης αὐτοῦ διδασκαλίας, αὗτὸς οὗτος γενόμενος δὲ Πρόδρομος τῆς ἀναγεννήσεως τῆς νέας Ἑλλάδος, οὐχὶ πλέον νοσούστης καὶ κεκυψίας ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἀμφίστις καὶ πάντων τῶν τῇ αἰσχύστῃ δουλείᾳ συμπαρομάρτυρον κακῶν, ἀλλὰ εὑρυσθεγοῦς, φιλοκάλου, ἀκμαῖας, δύο ἐν ἑνὶ λατρευούστης ἐνθέρμως θεούς, τὸν Θεὸν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν Ἀθηνᾶν τοῦ Διός.

Καὶ ἐν πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις κλάδοις ἕκανη μέχρι τοῦτο ἔργασία ἐγένετο, τῶν παρ' τῆμῶν ἐπιτημόνων φιλοτιμουμένων γὰρ καλλιεργῶσιν ἔκαστος τὴν ἑαυτοῦ ἐπιτήμην ἐλληνικῶς. Μόνον δέ σον εἰς τὸ δίκαιον ἀφορᾷ μικράν δυστυχῶς μέχρι τοῦτο προθυμίαν ἔδειξαμεν (1),

(1) "Οσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἀττ. κληρονομικὸν δίκαιον, περὶ ὃ νῦν ἀσχολούμεθα, δύο μόνον τῶν ἡμετέρων, καθ' ὃντον γινώσκομεν, ἀμφότεροι δικηγόροι, ἐπραγματεύθησαν ἐν διατοιναῖς περὶ ζητημάτων αὐτοῦ, δὲ Ιω. Α. Τυπάλδος Περὶ τοῦ νόμου τοῦ Σολλωτος περὶ διαθηκῶν, ἐν τῇ 'Αθηνᾷ τόμ. Α' σ. 337 ἐπ. καὶ ὁ Ιω. Γ. Φραγκιδῆς ἐν πραγματείᾳ ἐπιγεγραμμένῃ: Άι διαθῆκαι Πλάτωνος καὶ Αριστοτέλους ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀττ. δίκαιον, δημοσιευθείση ἐν τῇ Νομικῇ 'Ἐπιθεωρήσει' ξτ. Ι' (1903) σ. 1 ἐπ. 97 ἐπ. 193 ἐπ.). Τῶν πραγματειῶν τούτων, πολλοῦ λόγου ἀξίων, ἡ μὲν πρώτη ἀνεγνώσθη ἐν συνεδρίᾳ τῆς ἡμετέρας ἐν Ἀθήναις 'Ἐπιστημον. Ἐταιρείας τῇ 18 Δεκεμβρίου 1888, ἡ δὲ ἐτέρα ἐπίσης ἐν συνεδρίᾳ τοῦ Νομικοῦ τμήματος τοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ. Ἀμφότεροι οἱ λόγιοι καὶ φιλόκαλοι οὗτοι ἄνδρες ἀποδύρονται τὴν ἀδιαφορίαν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων νομικῶν καὶ νομοδιδασκαλῶν πρὸς τὸ ἀρχαῖον Ἑλλ. δίκαιον. Άπο τῆς συστάσεως τοῦ Βασιλείου, λέγει ὁ μακαρέτης Ιω. Τυπάλδος (αὐτόθ. σ. 338) κυβερνόμενα διὰ θεομάνη καὶ τόμων προελθόντων οὐχὶ ἐκ τοῦ ζαρακτήρος τοῦ λασῆ, ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας, ἐκ τῆς ιστορίας τοῦ ἔθνους. ἀλλ' ἐραποσθέντων ἐκ τοῦ δωματίου, τοῦ βυζαντιανοῦ, καὶ τοῦ γαλλικοῦ

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. "Ἐχομεν δ' ὑπ' ὄψει. πλὴν τῶν του
Schömann (1831) καὶ Scheibe (1874) ἐκδόσεων, τρεῖς ἔτερας
ἐκδόσεις, τὴν τοῦ Buermann (1883), τὴν τοῦ Thalheim (1903)
καὶ τὴν τοῦ Wyse (1904), χριτικὴν ὅμικα καὶ ἐρμηνευτικὴν ἐκδο-
σίαν. σύσχεται γεωτάξτην πασῶν. (1).

δικαίου. Ἐνεκα τούτου οἱ Καθηγηταὶ τοῦ Ἑθν. Πανεπιστημίου ἐρμηνεύουσι τοὺς γόμους τῶν βυζαντίνων αὐτοχροατόρων ἡ πατηγυροῖς ονοι τὴν πρυτανείαν αὐτῶν ιστοροῦντες τὰ τῶν παλαιῶν περὶ λα μέντων τῆς Γαλλίας. Οἱ δὲ νομοδῖφαι ἐν τῇ ποδάξει καὶ ἐν ταῖς θεωρητικαῖς μελέταις τοῦ δικαίου συζητοῦσι περὶ τῶν ἀθ-
γάνων τοῦ δικαίου. καὶ γαλλ. δικαίου. οὐδόλως ὑποπτεύοντες ὅτι σιώζεται ἄφθονος ἕκη τοῦ προγονικοῦ δικαίου, ἐξ ἣς δύνανται ν' ἀρνοθῶσι πολύτιμα διδάγματα οἱ νομοδίται καὶ οἱ λαοὶ τοῦ νεωτέρου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος κτί. Ὁξθότατα·
διότι ὅτι ἡμές τοὺς Ἑλλήνας ἡ γνῶσις τοῦ ἀρχαίου Ἑλλ. δικαίου, οὐ μόνον θεω-
ρητικὴν ἔχει ἀξίαν, ὡς ἀναπόσπαστος κλάδος τῆς τε Ἑλλ. ιστορίας καὶ τῆς φιλολο-
γίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας, ἀλλὰ καὶ πράκτικὴν μεγίστην. Ἔν αὐτῷ καὶ μόνῳ θε-
άνεύρωμεν τὸ γνήσιον Ἑλλ. νομικὸν πνεῦμα, οὗ φύσει καὶ ξειστεῖς ὅλως ἐμφορούμενοι,
ἢ διηγηθεῖσαι καὶ νὰ νομοθετεῖσαι ὅντας Ἑλληνικῆς καὶ περὶ γόμων καὶ δικαιῶν οἰκείων.
Ἐλληνιστὶ νὰ συνηγορῶμεν καὶ νὰ διαλεγώμεθα.

(1) ΙΣΑΙΩΣ. The Speeches of Isaacus with critical and explanatory notes. Crit. Introd. v. I - LXIII, 1 - 735. Cambridge, 1904.